

แนวปฏิบัติและกระบวนการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมของเครือข่ายพระนักพัฒนาบนพื้นที่สูง : พื้นที่ต้นแบบ อำเภอฮอด แม่แจ่ม แม่สะเรียง

The Practice and Processes for Environmental Rehabilitation of the Network of Monk's Developers in the Highlands: Model Area Hod District, Mae-Chaem District, and Mae-Sariang District

สกุนา คงจันทร์

พระวุฒิชัย มหาสัทโท (เสียงใหญ่)

Skuna Kongjun

Phra Wutthichai Mahasatto (Siangyai)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Chiang Mai Campus

ร้อยโทเทิดศักดิ์ ดวงปันสิงห์

First Lieutenant Terdsak Duangpansing

กองพันทหารปืนใหญ่ที่ 7 กรมทหารปืนใหญ่ที่ 4

The 7th Field Artillery Battalion, 4th Artillery Regiment

Corresponding Author, Email: skuna.kong@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 4 ประการคือ (1) เพื่อศึกษาแนวทางปฏิบัติในการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในกระบวนการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมของเครือข่ายพระนักพัฒนาบนพื้นที่สูง (2) เพื่อติดตามการดำเนินงานด้านการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมของเครือข่ายพระนักพัฒนาบนพื้นที่สูงในพื้นที่ต้นแบบ (3) เพื่อวิเคราะห์แนวปฏิบัติของเครือข่าย พระนักพัฒนาบนพื้นที่สูงและกระบวนการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ต้นแบบ (4) เพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้ของพื้นที่ต้นแบบ (Model) ในการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมของเครือข่ายพระนักพัฒนาและกระบวนการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ต้นแบบ การวิจัยครั้งนี้ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ พื้นที่วิจัย คือ อำเภอฮอด แม่แจ่ม และแม่สะเรียง กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ กลุ่มพระภิกษุที่อาสาพัฒนาชาวเขา จำนวน 27 รูป/คน

ผลการวิจัยพบว่า 1) แนวทางปฏิบัติในการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรม คือ หลักอริยสัจ 4 หลักกรรม และเมตตา 2) ผลการดำเนินงานด้านการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วย (1) การจัดการขยะ (2) บวชป่า (3) ทำแนวกันไฟ (4) อนุรักษ์ต้นน้ำ (5) อนุรักษ์พันธุ์ปลา

(6) รณรงค์การไม่ใช้สารเคมี (7) ธนาคารข้าว (8) เครือข่ายอาสาสมัครรักษาสันติภาพ
 3) วิเคราะห์แนวปฏิบัติของเครือข่ายพระนักพัฒนา ประกอบด้วย (1) การใช้แบบยั่งยืน
 (2) การกักเก็บรักษา (3) การรักษาหรือซ่อมแซม (4) การฟื้นฟู (5) การพัฒนา (6)
 การป้องกัน (7) การสงวน (8) การแบ่งเขต และ 4) สังเคราะห์องค์ความรู้ในพื้นที่
 ต้นแบบ ประกอบด้วย (1) การพัฒนาศักยภาพของคน (2) งบประมาณ หรือ เงินหรือ
 ทุน หรือทรัพยากร (3) วัสดุ (4) การบริหารจัดการ (5) การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ
 (6) การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมแบบองค์รวม

คำสำคัญ: พระนักพัฒนา, หลักพุทธธรรม, การฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม

Abstract

This research article has four objectives: (1) to study the practical guidelines for applying Buddhist principles environmental rehabilitation of a network of monk developers in the highlands, and (2) to check the environmental remediation operation of the monk developer network in the model area of Hod District, Mae-Chaem District, Mae-Siang District, (3) to analyze network practices High-altitude developer and environmental remediation process in the model area, Hod District, Mae-Chaem District, Mae-Siang District and (4) to synthesize the body of knowledge of the model area for environmental rehabilitation of the developer network and the process of environmental remediation in the model area. This research uses qualitative research. A target group is a group of 27 monks volunteering to develop hill tribe people.

The results of the research found that 1) the four noble truths (Ariyasacca), karma, and kindness (mê-dtaa), 2) Environmental remediation performance consists of (1) waste management (2) forest ordination (3) fire protection (4) watershed conservation (5) fish species conservation (6) chemical use campaign (7) Rice Bank (8) Environment Volunteer Network, 3) Analyzing the practices of the network of monks, consisting of (1) sustainable use (2) storage (3) maintenance or repair (4) rehabilitation (5) development (6) protection (7) preservation (8) zoning and 4) Synthesis of knowledge in the model area consisting of (1) the development of human potential (2) budget

or money or capital or resources (3) Materials (4) Management (5) Building a network of cooperation (6) Conserving the environment with a holistic approach.

Keywords: Buddhist monk developer, Buddhadhamma Principles, Environmental Rehabilitation

บทนำ

ประเทศไทยเป็นประเทศที่อุดมไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนวิถีชีวิตของท้องถิ่นและขับเคลื่อนการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ป่าไม้ แหล่งต้นน้ำ สภาพแวดล้อมทางทะเลและทรัพยากรธรณีเป็นเครื่องมือสำคัญในการสนับสนุนอุตสาหกรรมการผลิต การส่งออกและอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวของไทย อย่างไรก็ตาม การพัฒนาเศรษฐกิจ อย่างรวดเร็วในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมาทำให้เกิดขึ้นจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้อย่างไม่ยั่งยืน ลำดับความสำคัญทางเศรษฐกิจมักมีความสำคัญมากกว่าการอนุรักษ์ในหลาย ๆ กรณี ดังนั้น การพัฒนาที่ยั่งยืนจะเป็นแนวทางการแก้ไขการทำลายทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่รุนแรง โดยแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนจึงพยายามเติมเต็มโดยสร้างฐานความร่วมมือจากทุกภาคส่วนทางสังคมและการเมืองโดยตระหนักถึงความสำคัญของการพัฒนาเศรษฐกิจที่ยังรักษาความมั่นคงของสิ่งแวดล้อมควบคู่กัน ขณะที่บทบาทรัฐก็ยังคงทำหน้าที่บำรุงรักษาระบบโดยรวมหรือเป็นกลไกกลางในการประสานทั้งภาคเอกชนและภาคประชาชนให้ดำเนินการในกระบวนการทางเศรษฐกิจที่มั่นคงและยั่งยืน (ชาญชัย จิตรเหล้าอาพร และคณะ, 2564 :92)

ประเทศไทยถูกจัดให้อยู่ในอันดับที่ 20 ในแง่ของการปล่อยก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ ซึ่งคิดเป็นประมาณ 327 เมตริกตัน หรือคิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 0.90 ของการปล่อยก๊าซเรือนกระจกทั่วโลก ซึ่งสอดคล้องกับอัตราการปล่อยก๊าซเรือนกระจกต่อหัว (4.70 เมตริกตัน) ต่ำกว่าค่าเฉลี่ยทั่วโลก (4.80 เมตริกตัน) (สมุดแผนที่คาร์บอนโลก, 2560: 1) และจากผลการศึกษาวิจัยและพัฒนาสิ่งแวดล้อมแหลมผักเบี้ยอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ภายใต้การดำเนินการของมูลนิธิชัยพัฒนา เป็นเวลา 30 ปี (ระหว่างปี พ.ศ.2533-2563) พบว่า คนไทยส่วนมากไม่มีความรู้ความและความเข้าใจ วิทยาศาสตร์ ทำให้ทำสิ่งใดต่อสิ่งแวดล้อมโดยไม่รู้ ว่า ปัญหาสิ่งแวดล้อมแบบลูกโซ่ (chain problems) จะเกิดขึ้น เช่น การตัดไม้ทำลายป่า จะก่อให้เกิดที่โล่ง เมื่อฝนตกจะเกิดการพังทลายของดิน นอกจากทำให้ดินแน่นอน (soil compaction) แล้วยังทำให้เกิดการปนเปื้อนของน้ำ ทำให้พืชน้ำ (โดยเฉพาะสาหร่าย และ/หรือไฟโตแพลงก์ตอน) สังเคราะห์แสงไม่มีประสิทธิภาพเพราะน้ำขุ่น

ขึ้นด้วยดินตะกอนแขวนลอย (suspended sediment) ลักษณะเช่นนี้ทำให้สัตว์น้ำกินพืช (herbivores) และสัตว์กินสัตว์กินพืช (carnivores) นั้นหมายถึงมนุษย์ขาดอาหารโปรตีน หรือขาดอาชีพไป เกิดความยากจนขึ้น ฯลฯ บางกรณี คนไทยบางคนรู้แต่ก็ยังทำ คิดว่า แก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมได้ และอีกกรณีหนึ่งคือ เป็นนิสัยส่วนตัวที่ไม่สนใจอะไรก็จะทำ ฯลฯ เหล่านี้ ทำให้ปัญหาสิ่งแวดล้อมของประเทศไทยจึงมีไม่สิ้นสุด (เกษม จันทรแก้ว, 2564: 4)

พื้นที่อำเภอฮอด อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ และอำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นเขตที่มีสภาพเป็นพื้นที่สูงเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารสาขาที่สำคัญของกลุ่มน้ำ ปิงหลายสาย อาทิ ลำน้ำแม่แจ่ม ลำน้ำแม่ตื่น รวมทั้งเป็นที่ตั้งของอุทยานแห่งชาติและป่าสงวนสำคัญๆ เช่น อุทยานแห่งชาติฮอดบหลวง อำเภอฮอด ครอบคลุมพื้นที่ 553 ตารางกิโลเมตร และมีอาณาเขตติดต่อกับอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ ของอำเภอแม่แจ่ม ซึ่งมีพื้นที่ 482.4 ตารางกิโลเมตร อุทยานแห่งชาติสาละวิน อำเภอแม่สะเรียง มีพื้นที่ 721.25 ตารางกิโลเมตร มีพื้นที่ติดชายแดนระหว่างประเทศไทยและประเทศพม่า โดยมีแม่น้ำสาละวินกั้นเขตแดน และอุทยานแห่งชาติแม่ปิง ซึ่งมีพื้นที่ 336.77 ตารางกิโลเมตร จะเห็นได้ว่า พื้นที่เหล่านี้เป็นพื้นที่อุดมสมบูรณ์พืชพันธุ์และสัตว์ป่าหลากหลายชนิดแห่งหนึ่งของประเทศไทย ชุมชนเกือบทั้งหมดซึ่งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ อันมีลักษณะประชากรที่ผสมผสานด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ คือ คนพื้นเมือง ม้ง ลัวะ และปกากะญอ จากกระแสการพัฒนาในปัจจุบันได้หลังไหลความทันสมัยเข้าสู่ชุมชนหมู่บ้าน ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากมาต่อโครงสร้างทางสังคมวัฒนธรรมและเศรษฐกิจของชุมชน เงื่อนไขปัจจัย ที่เอื้อต่อการจัดการทรัพยากรแบบดั้งเดิมถูกบีบคั้นจากแรงกดดันภายนอกเพิ่มสูงขึ้น การไหลบ่าทางวัฒนธรรม ระบบเศรษฐกิจการค้าและเงินตราได้ส่งผลกระทบต่อโครงสร้างสังคม วัฒนธรรมและเศรษฐกิจให้เปลี่ยนแปลงไป การผลิตแบบพึ่งพาตนเองถูกแทนที่ด้วยการผลิตแบบพึ่งพิงทุนนิยม การเกษตรเชิงผสมผสานหรือการเกษตรพื้นบ้านถูกรุกล้ำด้วยการเกษตรเชิงเดี่ยวที่มีเดิมพันอยู่กับภาวะขึ้นลงของราคาในท้องตลาดภายนอก ส่งผลให้ชุมชนเกือบทั้งหมดซึ่งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ มีข้อจำกัดในสิทธิในที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัย เนื่องจากขาดสิทธิที่ถูกต้องตามกฎหมาย นำไปสู่การบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อตั้งหลักแหล่งอยู่อาศัยทำกิน และขยายพื้นที่ทำกินเพื่อการเพาะปลูกพืชเกษตรเชิงเดี่ยวตามกระแสการส่งเสริมของภาคเอกชน ทำให้พื้นที่ป่าไม้ลดลงแปรสภาพเป็นไร่ข้าวโพด เลี้ยงสัตว์ ในปี 2559 มีการทำไร่ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์สูงถึง 110,000 ไร่ ทำให้มีเศษวัสดุเหลือใช้ทางการเกษตรในปริมาณที่สูงมากถึง 95,000 ตัน พร้อมแปรสภาพเป็นเชื้อเพลิงได้อย่างดี (ทศพล เผื่อนอุดม, 2559: 4) และเนื่องจากก่อนและหลังการเก็บเกี่ยวต้องเผาทำลายวัชพืชและเศษวัสดุทางการเกษตรเพื่อเตรียมพื้นที่ในการเพาะปลูกซึ่งเป็นสาเหตุของการเกิดไฟป่า และหมอกควันอย่างต่อเนื่อง มีการเข้าใช้พื้นที่ป่าเพิ่ม มากขึ้น เกิดการชะล้างหน้าดิน และเกิดมลพิษทาง

น้ำเนื่องจากการใช้ปุ๋ย ยาสารเคมี เป็นจำนวนมาก ก่อให้เกิดผลกระทบในวงกว้างทั้งสุขภาพ เศรษฐกิจและสังคม

จากการดำเนินงานของโครงการพระบัณฑิตอาสาฯ ที่ผ่านมา พระบัณฑิตอาสาฯ ในฐานะเป็นผู้นำในชุมชนบนพื้นที่สูงก็ควรมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว ตามพันธกิจหนึ่งของโครงการฯ ซึ่งโครงการวิจัยจะนำไปพัฒนาต่อยอดในขอบเขตพื้นที่ที่พระสงฆ์ได้ปฏิบัติงานอยู่โดยมุ่งเน้นการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม จัดทำเป็นเขตพื้นที่ (Zone) ให้เหมาะสมกับสภาพปัญหาทางสังคมและวัฒนธรรม เพื่อนำไปสู่การสร้างพื้นที่ต้นแบบ (Model) ซึ่งเป็นแนวปฏิบัติและกระบวนการพัฒนาคุณภาพชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงให้ดีขึ้นต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวทางปฏิบัติในการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในกระบวนการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมที่ของเครือข่ายพระนักพัฒนาบนพื้นที่สูง
2. เพื่อติดตามการดำเนินงานด้านการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูง ในพื้นที่ต้นแบบ อำเภอฮอด อำเภอแม่แจ่ม อำเภอแม่สะเรียง
3. เพื่อวิเคราะห์แนวปฏิบัติของเครือข่ายพระนักพัฒนาและกระบวนการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ต้นแบบ อำเภอฮอด อำเภอแม่แจ่ม อำเภอแม่สะเรียง
4. เพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้ของพื้นที่ต้นแบบ (Model) ในการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมของเครือข่ายพระนักพัฒนาและกระบวนการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ต้นแบบ อำเภอฮอด อำเภอแม่แจ่ม อำเภอแม่สะเรียง

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีวิธีการจัดกิจกรรมการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของเครือข่ายพระนักพัฒนา และกิจกรรมการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกับชาวบ้าน ในชุมชนกับกลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ พระบัณฑิตอาสาฯ ในพื้นที่ ผู้นำชุมชน และกลุ่มผู้สูงอายุในชุมชน จำนวน 27 รูป/คน โดยการใช้การเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) มีหลักเกณฑ์ คือ เป็นพระบัณฑิตอาสาฯ ที่ทำงานในพื้นที่และมีกระบวนการทำงานเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ใช้แบบสำรวจชุมชน การสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม (Participant Observation) การสัมภาษณ์เชิงลึกอย่างมีโครงสร้าง (Structured In-depth interview) โดยใช้แนวคิดการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชน การใช้หลักพุทธธรรมในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม เป็นคำถามปลายเปิด (open-ended questions) จำนวน 3 ประเด็นคำถามหลักตามวัตถุประสงค์การวิจัย คือ

1) แนวทางปฏิบัติในการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในกระบวนการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมของเครือข่ายพระนักพัฒนาในพื้นที่สูง เป็นอย่างไร

2) การดำเนินงานด้านการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูง ในพื้นที่ต้นแบบ อำเภอฮอด อำเภอแม่แจ่ม อำเภอแม่สะเรียง มีลักษณะอย่างไร

3) แนวปฏิบัติของเครือข่ายพระนักพัฒนาและกระบวนการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ต้นแบบ อำเภอฮอด อำเภอแม่แจ่ม อำเภอแม่สะเรียง มีรูปแบบเป็นอย่างไร

หลังจากนั้น ได้มีการจัดประชุมเสวนากลุ่มเพื่อถอดบทเรียนสร้างองค์ความรู้ร่วมกัน (Lesson Learned) ประกอบด้วย แผนกลยุทธ์การพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูงกับกลุ่มเครือข่ายพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา และการประชุมเพื่อค้นหาแนวทางปฏิบัติและองค์ความรู้ในการอนุรักษ์และการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ และการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ต้นแบบ อำเภอฮอด อำเภอแม่แจ่ม อำเภอแม่สะเรียง โดยมีกรอบในการวิเคราะห์โดยใช้การพรรณนาถึงสภาพที่เป็นอยู่ของปรากฏการณ์นั้นๆ โดยมุ่งค้นหาข้อเท็จจริง หรืออธิบายปรากฏการณ์สภาพการณ์ที่ปรากฏในปัจจุบันว่า มีสภาพความเป็นจริงอย่างไร และการสังเคราะห์องค์ความรู้ของพื้นที่ต้นแบบ (Model) ในการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมของเครือข่ายพระนักพัฒนาในพื้นที่วิจัย

ผลการวิจัย

1) แนวทางปฏิบัติในการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในกระบวนการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมของเครือข่ายพระนักพัฒนาบนพื้นที่สูง คือ หลักอริยสัจจ 4 ในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมแล้วพบว่ามีความสอดคล้องกันดังตาราง

อริยสัจจ 4	การจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อม
รู้จักความทุกข์ที่เกิดขึ้น	ประสบปัญหาสิ่งแวดล้อม (Environmental aspects)
ค้นหาสาเหตุของความทุกข์ที่เกิดขึ้น	หาสาเหตุของปัญหาสิ่งแวดล้อม (Causes of Environmental Degradation)
มีเป้าหมายที่จะขจัดความทุกข์นั้นออกไป	วางแผนนโยบาย กลยุทธ์ และเป้าหมายในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม (Objectives and targets)
ลงมือปฏิบัติตามวิธีการที่ถูกต้องเพื่อออกจากทุกข์นั้น	ดำเนินการปฏิบัติตามแผนงานที่ตั้งไว้นั้นให้สำเร็จ (Environmental management programmers)

ความเชื่อเรื่องกรรม และเมตตา โดยแสดงให้เห็นคุณค่าของกฎแห่งกรรมต่อสิ่งแวดล้อม กฎแห่งกรรมมีประโยชน์ต่อสิ่งแวดล้อมทั้งโดยตรงและโดยอ้อมคือ (1) คุณค่าโดยตรง คือ เมื่อมนุษย์เชื่อกฎแห่งกรรมย่อมทำให้มนุษย์ไม่กล้า เบียดเบียนชีวิตคนและสัตว์ ไม่กล้าทำลายชีวิตคนอื่น และ (2) คุณค่าโดยอ้อม คือ เมื่อมนุษย์เชื่อกฎแห่งกรรม มนุษย์ในสังคมย่อมมีกิจกรรม และประเพณีต่าง ๆ ร่วมกัน เช่น ประเพณีปล่อยปลา การสร้างพื้นที่อภัยทาน เป็นต้น ซึ่งผลลัพธ์ที่ได้จากประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในกระบวนการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมของพระบัณฑิตอาสา หลังจากที่ได้ดำเนินการผ่านมา 3 ปีแรก ชาวบ้านให้การตอบรับเป็นอย่างดี และมีเสียงสะท้อนว่า ทำให้มีปลากินตลอดปี และก่อให้เกิดพืชผักผลไม้ และสมุนไพรในเขตป่าอนุรักษ์บริเวณขุนน้ำที่เป็นเขตอนุรักษ์หวงห้ามตามข้อตกลงร่วมกันของชาวบ้าน และตลอดระยะเวลา 6 ปีที่ผ่านมา จากนั้นเริ่มมีการขยายกิจกรรมไปในหมู่บ้านบริวารใกล้เคียงพื้นที่หมู่บ้านอาศรม จากที่บางพื้นที่ไม่มีแหล่งน้ำและพื้นที่อนุรักษ์พันธุ์ปลาดั้งเดิม ก็เกิดมีกิจกรรมการบวชปลา เป็นต้น

ภาพที่ 1 กิจกรรมอนุรักษ์พันธุ์ปลา บ้านแม่สะเรียงน้อย ต.ป่าแป๋ อ.แม่สะเรียง จ.เชียงใหม่

2) ผลการดำเนินงานด้านการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูง มีดังนี้

(2.1) การจัดการขยะ การจัดการขยะในชุมชน การจัดทำบ่อขยะ ในแหล่งชุมชน ครัวเรือน บริเวณทางแยกในชุมชน โดยร่วมกับกลุ่มเยาวชนกลุ่มน้ำแม่ลิด อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

(2.2) บวชป่า “พิธีสืบชะตาแม่น้ำ หรือ สืบชะตาคน” เริ่มต้นจากการที่พระบัณฑิตอาสา ร่วมกับชาวบ้านในพื้นที่สำรวจต้นไม้ที่มีขนาดใหญ่เพื่อทำพิธีบวชป่า เป็นเสมือนดินแดนอันศักดิ์สิทธิ์ ที่ให้ต้นไม้มีโอกาสเจริญเติบโตและฟื้นคืนชีพสายน้ำที่เกิดจากป่าต้นน้ำ

ภาพที่ 2 กิจกรรมการบวชป่า บ้านแม่ลิดป่าแก่ ต.แม่เหาะ อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่

(2.3) ทำแนวกันไฟ ในพื้นที่ของชุมชน เป็นการดำเนินการระหว่างเขตหมู่บ้าน รอบ ๆ หมู่บ้าน เป็นช่องว่างแนวยาวในป่า ซึ่งจะถางป่าทำเป็นแนวเพื่อกำจัดเชื้อไฟที่ติดไฟง่าย เช่น ใบไม้ หญ้า หรือ ต้นไม้แห้ง จะทำแนวที่มีความกว้างมากพอที่จะป้องกัน

ไฟไม่ให้ลุกลามต่อเนื่องในกรณีที่เกิดไฟป่า เพื่อตัดช่วงความต่อเนื่องของเชื้อเพลิง เป็นการป้องกันไม่ให้ไฟลุกลามเข้าไปในพื้นที่หมู่บ้าน หรือป้องกันไม่ให้ไฟลุกลามออกมาจากพื้นที่ที่กำหนด

(2.4) อนุรักษ์ต้นน้ำ การอนุรักษ์ต้นน้ำโดยการบวชขุนน้ำ ในช่วงปีแรก ๆ ที่เข้ามาอยู่ในพื้นที่ พระบัณฑิตอาสาเห็นชาวบ้านไปทำไร่ข้าวบนป่าที่เป็นขุนน้ำ (ป่าต้นน้ำ) พอเข้าปีที่ 2 น้ำใน ลำห้วยก็แห้งขอด น้ำไม่มีใช้ภายในชุมชน จึงพยายามสร้างความตระหนักด้วยการชี้ให้เห็นถึงปัญหว่าถ้าชาวบ้านไปปลูกข้าว ทำไร่ข้าวที่ขุนน้ำ จึงแนะนำให้ชาวบ้านทำไร่ข้าวในพื้นที่ที่ต่ำกว่าขุนน้ำ ผลปรากฏ 6 ปีที่ผ่านมา ป่าไม้ที่เป็นป่าขุนน้ำ ก็ยังเขียวช่มขึ้นเหมือนเดิม สอดคล้องกับความเชื่อของชาวบ้านเกี่ยวกับผีขุนน้ำ โดยชาวบ้านมีความเชื่อว่า ถ้าหากทำสิ่งใดที่ทำให้ผีขุนน้ำโกรธ เช่น ตัดต้นไม้ใหญ่ในแหล่งต้นน้ำที่สิ่งสถิตของผีขุนน้ำ การกั้นลำห้วยหรือการเก็บกักน้ำไว้ใช้ประโยชน์ตามลำพัง หรือปฏิบัติสิ่งอื่นใดที่ชาวบ้านเรียกว่า “ขัด” จะถูกลงโทษจากผีขุนน้ำ อาจให้น้ำน้อย หรือฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล

ภาพที่ 3 พิธีเลี้ยงเจ้าหนองน้ำ (กือ) ชุมชนบ้านห้วยผักกูด ต.แม่ศึก อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่

(2.5) อนุรักษ์พันธุ์ปลา การบวชปลาที่ขุนน้ำ เป็นลักษณะการอนุรักษ์ปลาบริเวณขุนน้ำ (ต้นน้ำ) โดยพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขาได้เริ่มดำเนินการที่หมู่บ้านบริวาร เช่น บ้านแม่สะเรียงน้อย ต.ป่าแป๋ อ.แม่สะเรียง จ.เชียงใหม่ ชาวบ้านนิมนต์พระบัณฑิตอาสาเข้าไปบวชป่า และได้เห็นขุนห้วยที่มีน้ำอุดมสมบูรณ์มาก มีปลาจำนวนมาก แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ที่จะสามารถทำการพัฒนาเพิ่มเติมได้

(2.6) รณรงค์การไม่ใช้สารเคมี การรณรงค์ให้ความรู้ การไม่ใช้ยาฆ่าแมลง การไม่ใช้สารเคมีในการทำการเกษตร ผ่านการประสานงานกับศูนย์พัฒนาชาวเขา ซึ่งมาให้ความรู้กับชาวบ้าน ด้วยเดิมชาวบ้านนิยมปลูกพืชเชิงพาณิชย์ พืชล้มลุกตามกระแสหลักของตลาด ปลูกแบบพืชไร่ เช่น กะหล่ำปลี ถั่วแดง ข้าวโพด ไร่ยา ใช้สารเคมีมาก พระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขาได้ให้หลักคิดว่าพื้นที่ที่พื้นที่เรา แรงงานก็แรงงานเรา ชีวิตก็ชีวิตเราไม่ควรเอาชีวิตไปเสี่ยง ปลูกผักทุกครั้งก็ขาดทุนทุกครั้ง เป็นหนี้สินพอกพูน นอกจากตัวเองแล้ว ยังก่อให้เกิดอันตรายต่อผู้อื่น และเป็นบาปติดตัว พระบัณฑิตอาสาแนะนำให้ความรู้ชาวบ้านผ่านการประสานงานกับศูนย์พัฒนาชาวเขา เพื่อให้ชาวบ้านเปลี่ยนทัศนคติเปลี่ยนวิถีชีวิตหันกลับมาปลูกพืชยืนต้นเพื่อบริโภค เป็นพืชสวน โดยนอกจากมาให้ความรู้แล้วยังรวมถึงมาลงมือปฏิบัติ เช่น การเพาะกล้าอโวคาโด เพาะกล้ากาแฟ เสาวรสให้กับชาวบ้านอีกด้วย มีการส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกต้นอโวคาโดก่อน ซึ่งเป็นพืชพาณิชย์ มีราคาดี แต่กว่าจะโตจนเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ใช้ระยะเวลา 5 ปี ระหว่างนั้นให้ปลูกกาแฟเสริมในสวน ซึ่งใช้ระยะเวลาในการเก็บเกี่ยว 2 ปี แต่ชาวบ้านหรือเกษตรกรจำเป็นต้องกินต้องใช้ต้องมีเงิน มีผลผลิตหมุนเวียนเพื่อก่อให้เกิดรายได้ จึงควรปลูกเสาวรส ซึ่งใช้ระยะเวลาในการเก็บเกี่ยว 1 ปี นอกจากนั้นยังแนะนำให้ชาวบ้านดูแลสวน เพิ่มเติมด้วยการปลูกลำไย มะม่วง และกล้วย เน้นการบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก ที่เหลือจึงจำหน่าย เป็นการใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เน้นการปลูกพืชเพื่อยังชีพ พืชผักสวนครัว เน้นบริโภค งดเว้นการใช้สารเคมี สนับสนุนส่งเสริม และให้ความรู้ชาวบ้านเรื่องการทำปุ๋ยหมัก ปุ๋ยชีวภาพ ปุ๋ยพืชสด ปุ๋ยน้ำชีวภาพ

(2.7) ธนาคารข้าว การจัดทำธนาคารข้าวของชุมชน จากการสัมภาษณ์พระบัณฑิตอาสาและผู้นำชุมชน พบว่า บนพื้นที่ดอยนี้ เมื่อก่อนได้เกิดปัญหาต่าง ๆ ในด้านคุณภาพชีวิตขั้นวิกฤต เกิดภาวะขาดความสมดุลด้านการใช้ทรัพยากรในพื้นที่ ทำให้การปลูกข้าวเพื่อไว้เลี้ยงชีพนั้นแทบไม่พอกินและยังมีอุปสรรคอื่น ๆ ผ่นวกกับสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่ดอยมีความเปลี่ยนแปลงไปในทางที่แยลงเรื่อย ๆ จากการบุกรุกพื้นที่ป่า ไฟป่าที่ทำลาย

หน้าดิน ในที่สุดความอดอยากก็ตามมาและทำให้เกิดภาวะการขาดแคลน ไม่มีข้าวพอกิน ในคราวเรือน หลังจากที่พระบัณฑิตอาสาได้ข้อมูลของชาวบ้านเรื่องข้าวไม่พอกินพอใช้แล้ว จึงได้ริเริ่มนำข้าวสารที่ชาวบ้านมาถวายเพื่อทำบุญซึ่งเป็นข้าวใหม่ ขอเป็นข้าวเปลือกแทน โดยได้ตั้งเป็นกองทุนออมข้าว รับบริจาคข้าวเปลือก จัดทำบุญทอดผ้าป่าข้าวเปลือก นำผลประโยชน์ที่เกิดจากการให้กู้ยืมข้าวมาใช้เป็นทุนดำเนินการ ธนาการข้าวเป็นการรวมกลุ่มกันของชาวบ้านภายใต้การแนะนำของพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา และหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง โครงการหลวง พัฒนาสังคม เกษตรอำเภอ เป็นต้น เพื่อช่วยเหลือซึ่งกัน และกันภายในชุมชน จากผลการดำเนินงานที่ผ่านมา โครงการธนาการข้าว สามารถแก้ไขปัญหาให้กับชาวบ้านได้เป็นอย่างดี พื้นที่ต้นแบบได้เชิญชวนชาวบ้านบริจาคข้าวหรือเงินเพื่อนำไปจัดกิจกรรมธนาการข้าว เนื่องในโอกาสวันสำคัญ รวมถึงช่วยแก้ปัญหาการขาดแคลนข้าวบริโภคของชาวบ้านในชุมชน ซึ่งจะทำให้เขามีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น นอกจากนี้ ยังจะช่วยแก้ปัญหาหนี้สินที่ชาวบ้านที่ยากไร้เหล่านั้นไปกู้ยืมเงินหรือข้าวมาบริโภค โดยเสียดอกเบี้ยในอัตราสูงอีกด้วย

(2.8) เครือข่ายอาสาสมัครรักษาสันติภาพ การสร้างเครือข่ายอาสาสมัครรักษาสันติภาพ การทำให้ชาวบ้านมีจิตอาสา ร่วมกันมีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม เพราะการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม จึงเกิดจุดเริ่มต้นของการร่วมมือร่วมใจกัน ในการทำงานด้านการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมของกลุ่มมตงานหลายๆกลุ่มในลักษณะเครือข่ายอาสาสมัครรักษาสันติภาพ โดยใช้ชื่อว่า “เครือข่ายอาสาสมัครรักษาสันติภาพ” เช่น ร่วมกันทำกิจกรรมการบวชป่า การดับไฟป่า การจัดทำแนวกันไฟ นอกจากนั้นยังมีการขยายผลทั้งด้านความรู้ ภูมิปัญญา จิตสำนึกในสิ่งแวดล้อมผนวกกับการฝึกกำลังของชุมชนในพื้นที่ พื้นที่บวร พื้นที่ใกล้เคียงที่ได้รับผลกระทบในลักษณะเดียวกัน มาทำงานร่วมกัน เกิดกระบวนการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงาน อุปสรรค และแนวทางในการทำงาน ประเด็นการทำงานแนวทางการทำงานในอนาคต

ภาพที่ 4 เครือข่ายการอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

3) วิเคราะห์แนวปฏิบัติของเครือข่ายพระนักพัฒนาและกระบวนการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ต้นแบบอำเภอฮอด อำเภอแม่แจ่ม อำเภอแม่สะเรียง มีดังนี้

(1) การใช้แบบยั่งยืน (Sustainable utilization) มีแนวปฏิบัติ คือ การรณรงค์ให้ความรู้เรื่องการไม่ใช้ยาฆ่าแมลง การปรับเปลี่ยนทัศนคติวิธีการทำการเกษตรให้หันกลับมาปลูกพืชยืนต้นเพื่อบริโภค (เป็นพืชสวน) เช่น การเพาะกล้าอโวคาโด เพาะกล้ากาแฟ เสาวรส เน้นการให้ความรู้ชาวบ้านเรื่องของธรรมชาติของพืชสวนมีหลายประเภท จำแนกตามระยะเก็บเกี่ยวผลผลิต อาทิ พืชเก็บเกี่ยวระยะสั้น พืชเก็บเกี่ยวระยะกลาง พืชเก็บเกี่ยวระยะยาว นอกจากนั้นยังแนะนำให้ชาวบ้านปลูกพืชผักผลไม้ เพิ่มเติมเช่น ปลูกลำไย มะม่วง และกล้วย พืชผักสวนครัว เน้นการบริโภคในครัวเรือนเป็นหลักที่เหลือจึงจำหน่าย การสนับสนุนส่งเสริมและให้ความรู้ชาวบ้านเรื่องการทำปุ๋ยหมัก ปุ๋ยชีวภาพ ปุ๋ยพืชสด ปุ๋ยน้ำชีวภาพ

(2) การกักเก็บรักษา (Storage) มีแนวปฏิบัติ คือ การนำข้าวเปลือกที่ชาวบ้านมาถวายเพื่อทำบุญข้าวใหม่ (ขอเป็นข้าวเปลือกแทนข้าวสาร) โดยได้ตั้งเป็นกองทุนออมข้าว รับบริจาคข้าวเปลือก จัดทำบุญทอดผ้าป่าข้าวเปลือก นำผลประโยชน์ที่เกิดจากการให้กู้ข้าวมาใช้เป็นทุนดำเนินการ โดยมีกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่ชุมชนได้ตกลงร่วมกันและถือปฏิบัติภายในชุมชน

(3) การรักษาหรือซ่อมแซม (repair) มีแนวปฏิบัติด้านการรักษา หรือ

ซ่อมแซม เช่น การจัดการขยะในชุมชน เพราะปริมาณขยะมีปริมาณเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ จึงเกิดกิจกรรมการให้ความรู้ในเรื่องการจัดการขยะ การคัดแยก การใช้ซ้ำและการลดปริมาณขยะในครัวเรือน การจัดทำบ่อขยะ โดยผ่านการจัดทำถังขยะในชุมชน แหล่งชุมชนตามครัวเรือน และบริเวณทางแยกในชุมชน

(4) การฟื้นฟู (rehabilitation) มีแนวปฏิบัติ คือ การที่พระบัณฑิตอาสาได้รณรงค์ให้ความรู้ชาวบ้านผ่านการประสานงานกับศูนย์พัฒนาชาวเขา เรื่องการไม่ใช้ยาฆ่าแมลง การไม่ใช้สารเคมีในการทำการเกษตร ซึ่งได้ประสานหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องมาช่วยดำเนินการและให้ความรู้เป็นระยะอย่างต่อเนื่อง แนะนำให้ชาวบ้านเปลี่ยนทัศนคติและวิถีชีวิตมาปลูกพืชยืนต้นเพื่อบริโภค เน้นการใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง การปลูกพืชเพื่อยังชีพ เน้นบริโภคเหลือจึงนำมาจำหน่าย

(5) การพัฒนา (development) ในด้านการพัฒนา (development) มีแนวปฏิบัติ คือ การจัดตั้งธนาคารข้าว โดยการรวมกลุ่มกันของชาวบ้านภายใต้การแนะนำของพระบัณฑิตอาสา และหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง เช่น โครงการหลวง พัฒนาสังคมเกษตรอำเภอ เป็นต้น โดยเน้นหลักการสงเคราะห์ชาวบ้านที่ยากไร้ ให้กู้ยืมข้าวจากธนาคารข้าวไปใช้บริโภค และทำพันธุ์ (เชื้อ) สำหรับการเกษตรในฤดูทำนา

(6) การป้องกัน (protection) มีแนวปฏิบัติ คือ การป้องกัน คือการทำแนวกันไฟ ซึ่งถ้ามีการเผาเพื่อเตรียมการทำการเกษตรก็จะมีชาวบ้านอาสาช่วยกันดูแลเพื่อป้องกันไฟลามป่าเข้าหมู่บ้านและพื้นที่ป่าสงวน

(7) การสงวน (preservation) มีแนวปฏิบัติ คือ การเก็บสงวนทรัพยากรไว้ไม่ให้มีการนำมาใช้งาน เพื่อชะลอการใช้หรือลดการใช้ให้หมดไป เช่น การบวชป่าการสร้างจิตสำนึกที่ดีโดยประยุกต์พิธีกรรมทางศาสนาใช้ในการอนุรักษ์ธรรมชาติ

(8) การแบ่งเขต (Zoning) มีแนวปฏิบัติ คือ การแบ่งเขตเพื่อแบ่งพื้นที่ควบคุมเป็นโซนอนุรักษ์ ดังนี้ การบวชป่า (เป็นการกำหนดโซนเพื่ออนุรักษ์ป่า) การบวชปลา (เป็นการกำหนดโซนเพื่ออนุรักษ์ปลาในเขตขุนน้ำ) การบวชขุนน้ำ (เป็นการกำหนดโซนเพื่ออนุรักษ์น้ำในเขตป่าขุนน้ำ) เป็นต้น

อภิปรายผล

แนวทางปฏิบัติในการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในกระบวนการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมที่ของเครือข่ายพระนักพัฒนาบนพื้นที่สูงนั้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ควรมีการบริหารจัดการแบบบูรณาการ (Integrated Management Approach) นั่นคือ ปัญหาด้านสิ่ง

แวดล้อมเป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับหลายส่วนการจัดการสิ่งแวดล้อมให้ยั่งยืนได้นั้นต้องอาศัย คน ชวบ้าน ผู้นำในท้องถิ่น ผู้นำตามธรรมชาติ หรือผู้นำจิตวิญญาณ หรือนักวิชาการหรือ ผู้เชี่ยวชาญในสาขาที่เกี่ยวข้องทุกสาขามาร่วมความคิดในการกำหนดแนวทางการจัดการ สิ่งแวดล้อมในพื้นที่ได้อย่างครอบคลุม แนวทางปฏิบัติในการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมใน กระบวนการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมของเครือข่ายพระนักพัฒนาบนพื้นที่สูง ได้นำมาประยุกต์ใช้ ในกระบวนการทำงานจริง คือ หลักอริยสัจ 4 ความเชื่อเรื่องกรรม และเมตตา ซึ่งเป็นหลัก ธรรมสำคัญที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงเกี่ยวกับกฎธรรมชาติหรือหลักความจริงที่มีอยู่ตามกฎ ธรรมชาติ สอดคล้องกับแนวคิดของ ประพันธ์ ศุภษร (2558: 18) และพระอนุสรณ์ ปรุกโกโม (ยิ่งยง) (2558: 311-319) ที่กล่าวว่า การอนุรักษ์ธรรมชาติโดยใช้หลักพุทธธรรมมาประยุกต์ ในกระบวนการทำงาน เช่น หลักอริยสัจ 4 หลักกรรม เมตตาธรรม โดยมีหลักธรรมที่เพิ่ม เติมจากผลการวิจัยคือ หลักอริยสัจ หิริโอตตปละ และกุศลจิตวิริยธรรม และการนำหลัก ปรัชญาในพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อช่วย ปลุกจิตสำนึกให้ประชาชนเกิดความรักความหวงแหนต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

การดำเนินงานด้านการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูงนั้น ผู้วิจัยเห็นว่า ปัจจัย ความสำเร็จ (Success factor) ที่สำคัญ ประกอบด้วย (1) ปัจจัยด้านคน (Man) หมายถึง พระภิกษุอาสาพัฒนา และชาวบ้านในพื้นที่ ต้องสร้างความรู้ความเข้าใจและจิตสำนึก เกี่ยวกับการอนุรักษ์ การใช้และการพัฒนา ทรัพยากรธรรมชาติ และความรู้ความสามารถใน การจัดการการอนุรักษ์การใช้และพฤติกรรมจัดการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่ถูกต้อง และ ให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมประเพณีของท้องถิ่นด้วย เนื่องจากประชาชนเป็นองค์ประกอบ สำคัญ และการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมต้องคำนึงถึงการให้ความสำคัญต่อโครงการ ของประชาชน และพิจารณาความสามารถทั้งด้านความรู้ ความเข้าใจและความสะดวก ของประชาชนที่จะเข้ามามีส่วนร่วม (Kokpol & Chaonar, 2008: 60) (2) ปัจจัยด้านงบประมาณ หรือ เงินหรือทุน (Money /Resource) นั้น มีความจำเป็นต้องใช้สนับสนุนใน การดำเนินการโครงการหรือกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งจากเงินทุนภายในและภายนอกชุมชน การ มีงบประมาณที่เพียงพอและเหมาะสม จะเป็นตัวขับเคลื่อนงานกิจกรรมและปัจจัยต่าง ๆ ให้ ดำเนินการไปได้ทั้งได้อย่างราบรื่น และ (3) ปัจจัยด้านวัสดุ (Material) วัสดุสิ่งของ วัสดุอุปกรณ์อื่น ๆ ซึ่งมีส่วนนำมาใช้ในการดำเนินการ ถือเป็นสิ่งที่สำคัญเช่นกัน เพราะทุก กิจกรรมจำเป็นต้องมีการใช้วัสดุอุปกรณ์มาเป็นเครื่องมือมาช่วยอำนวยความสะดวกในการทำงานให้มีประสิทธิภาพ มีความรวดเร็ว บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการ แต่ควรเน้นวัสดุภายในท้องถิ่นที่สามารถหาได้ง่ายเป็นหลัก นอกจากนั้นแล้ว จุฑารัตน์ หงษ์ จินดา และ จุฑารัตน์ ชมพันธุ์ (2557: 76) ได้เสนอปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จต่อการดำเนิน งานระบบมาตรฐานการจัดการสิ่งแวดล้อมว่า ควรพิจารณาประเด็นหลัก 4 ด้าน ประกอบ

ด้วย ด้านประสิทธิผล ด้านผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ด้านการบริหารจัดการ และด้านการเรียนรู้และการพัฒนาด้วย เช่นเดียวกับผลการศึกษาของ อาทิตย์ บุญรอด และคณะ (2565: 201) พบว่า ปัจจัยสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ คือ การเก็บรักษาไว้ในยามขาดแคลน การบำบัดสิ่งปฏิกูลก่อนนำลงสู่แหล่งน้ำธรรมชาติ การใช้อย่างประหยัด และการสงวนรักษาปลูกต้นไม้ในพื้นที่ต้นน้ำ

แนวปฏิบัติของเครือข่ายพระนักพัฒนาและกระบวนการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม ผู้วิจัยเห็นว่า ในการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมของเครือข่ายพระนักพัฒนาและกระบวนการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมนั้น ควรมีการสร้างเครือข่ายความร่วมมือ (Network) การดำเนินการด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมนั้นจะเกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลได้นั้น ต้องมีการระดมความร่วมมือจากภาคีพัฒนาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างกว้างขวาง สอดคล้องกับแนวคิดของ พระมหาสุทิตย์ อาภากร (2548: 58-59) ที่กล่าวว่า ถ้าหากพิจารณาถึงความจำเป็นในการเสริมสร้างเครือข่ายแล้ว พบว่า มีหลักการที่เกี่ยวข้อง 3 ประการ คือ (1) สถานการณ์ปัญหาและสภาพแวดล้อม ด้วยสถานการณ์ปัญหาที่ซับซ้อน หลากหลาย และขยายตัว เกินความสามารถของกลุ่มหรือองค์กรใดองค์กรหนึ่งที่จะดำเนินการแก้ไขได้ จำเป็นต้องมีการรวมพลังหรือมีกลไกการจัดการที่มีประสิทธิภาพ เพื่อแก้ไขปัญหา นั้น (2) การสร้างพื้นที่ทางสังคม ด้วยเครือข่ายเป็นเครื่องมือและยุทธศาสตร์ที่สำคัญต่อการระดมทรัพยากรและความคิดเห็นจากฝ่ายต่าง ๆ เพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาและการเปลี่ยนแปลงในสิ่งที่ต้องการขยายผลการพัฒนา การใช้พลังเครือข่าย (3) การประสานผลประโยชน์อย่างเท่าเทียมเพราะเมื่อทุกกลุ่มองค์กรหรือเครือข่ายมีการประสานผลประโยชน์ต่อกันในลักษณะของการพึ่งพาอาศัยแล้ว สิ่งที่เกิดตามมาคือ เครือข่ายเกิดการเรียนรู้และมีกิจกรรมการพัฒนาที่ต่อเนื่อง ซึ่งจะช่วยให้เกิดระบบการจัดการที่มีประสิทธิภาพและเกิดกระบวนการใหม่ รวมทั้งจะเป็นปัจจัยที่เกื้อหนุนให้เกิดกระบวนการพัฒนาเครือข่ายที่ต่อเนื่อง

ในท้ายที่สุด คือ องค์ความรู้ในการอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมแบบองค์รวม (Holistic Approach) ผู้วิจัยเห็นว่า ควรมีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ดังนี้ (1) การใช้แบบยั่งยืน (Sustainable utilization) (2) การกักเก็บรักษา (Storage) (3) การรักษาหรือซ่อมแซม (repair) (4) การฟื้นฟู (rehabilitation) (5) การพัฒนา (development) (6) การป้องกัน (protection) (7) การสงวน (preservation) (8) การแบ่งเขต (Zoning) เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน สอดคล้องกับแนวคิดของ จำลอง โพธิ์บุญ (2545: 13) ที่ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาแบบองค์รวม ควรประกอบด้วยอย่างน้อย 4 มิติ คือ มิติที่ 1 ด้านเป้าหมายต้องมุ่งให้เกิด คุณภาพชีวิตที่ดีของสมาชิกทุกกลุ่มของสังคม ทั้งของคนในรุ่นปัจจุบัน และลูกหลานในอนาคต มิติที่ 2 ด้านประเด็นการพัฒนาที่ต้องครอบคลุมทั้ง

ด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม มิติที่ 3 ด้านภาคีพัฒนานั้นต้องเป็นการรวบรวมทุกภาคที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา คือภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชน ชุมชน องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการนักสื่อสารมวลชน มิติที่ 4 กระบวนการพัฒนาซึ่งประยุกต์หลักการบริหารจัดการเชิงยุทธศาสตร์ โดยเน้นการมีส่วนร่วมของทุกภาคีในทุกขั้นตอน การพัฒนาแบบองค์รวมจะขาดมิติใดมิติหนึ่งไม่ได้ เพราะทุกมิติมีความสัมพันธ์หนุนเนื่องซึ่งกันและกัน

องค์ความรู้จากการวิจัย

องค์ความรู้ของพื้นที่ต้นแบบ (Model) ในการพัฒนาแนวปฏิบัติและกระบวนการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมของเครือข่ายพระนักพัฒนานบนพื้นที่สูง สรุปเป็นแผนผังได้ดังนี้

ภาพที่ 5 องค์ความรู้ของพื้นที่ต้นแบบ (Model) ในการพัฒนาแนวปฏิบัติและกระบวนการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมของเครือข่ายพระนักพัฒนานบนพื้นที่สูง

สรุป

แนวทางปฏิบัติในการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรม คือ หลักอภัยปัจจัยตา หรือ ปฏิจฺจสมุปบาท กรรม และเมตตา 2) ผลการดำเนินงานด้านการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วย (1) การจัดการขยะ (2) บวชป่า (3) ทำแนวกันไฟ (4) อนุรักษ์ต้นน้ำ (5) อนุรักษ์พันธุ์ปลา (6) รณรงค์การไม่ใช้สารเคมี (7) ธนาครข้าว (8) เครือข่ายอาสาสมัครรักษาสีเขียว 3) วิเคราะห์แนวปฏิบัติของเครือข่ายพระนักพัฒนา ประกอบด้วย (1) การใช้แบบยั่งยืน (Sustainable utilization) (2) การกักเก็บรักษา (Storage) (3) การรักษาหรือซ่อมแซม (repair) (4) การฟื้นฟู (rehabilitation) (5) การพัฒนา (development) (6) การป้องกัน (protection) (7) การสงวน (preservation) (8) การแบ่งเขต (Zoning) และ 4) สังเคราะห์องค์ความรู้ในพื้นที่ต้นแบบ (Model) ประกอบด้วย (1) การพัฒนาศักยภาพของคน (Man) (2) งบประมาณ หรือ เงินหรือทุน หรือทรัพยากร (Money/Resource) (3) วัสดุ (Material) (4) การบริหารจัดการ (Management) (5) การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ (Network) (6) การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมแบบองค์รวม (Holistic Approach)

บรรณานุกรม

- เกษม จันทรแก้ว. (2564). **สิ่งแวดล้อมของไทยในอนาคต**. กรุงเทพมหานคร: คณะสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- จุฑารัตน์ หงษ์จินดา และ จุฑารัตน์ ชมพันธุ์. (2557). “ปัจจัยที่ส่งผลสำเร็จต่อการดำเนินงานระบบมาตรฐานการจัดการสิ่งแวดล้อม (ISO 14001): กรณีศึกษา บริษัทพีทีที โกลบอล เคมิคอล จำกัด (มหาชน)”. **วารสารการจัดการสิ่งแวดล้อม**. 10(1), 76.
- จำลอง โพธิ์บุญ. (2545). “การพัฒนาแบบองค์รวมในมุมมองของนักจัดการสิ่งแวดล้อม”. **วารสารพัฒนบริหารศาสตร์**. (42)ฉบับพิเศษ, 13.
- ชาญชัย จิตรเหล้าอาพร และคณะ. (2564). “การพัฒนาที่ยั่งยืนและการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจโลก”. **วารสารวิชาการไทยวิจัยและการจัดการ**. 2(3), 92.
- ทศพล เพื่อนอุดม. (2559). “อำเภอนิพนธ์ แม่แจ่มโมเดลลัส”. **วารสาร MCUSR มหาวิทยาลัยสร้างอนาคตประเทศไทย**. 4(2), 4.
- ประพันธ์ ศุภสร. (2558). “พุทธธรรมเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม”. **วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์**. 11(1), 18.
- พระอนุสรณ์ ปรุกโก (ยิ่งยง). (2558). “การอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท”. **วารสารมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขต**

ร้อยเอ็ด. (4 (2), 311-319.

พระมหาสุทิตย์ อาภากร. (2548). **เครือข่าย: ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ.**

กรุงเทพมหานคร: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.).

สมุดแผนที่คาร์บอนโลก. (2560). **การปล่อยมลพิษจากเชื้อเพลิงฟอสซิล.** กรุงเทพมหานคร: องค์การอนามัยโลก.

อาทิตย์ บุญรอด และคณะ. (2565). “สภาพปัจจุบันและสภาพที่พึงประสงค์ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ของเครือข่ายอาสาสมัครพิทักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหมู่บ้าน (ทสม.) จังหวัดเชียงราย”. **วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา.** (13)2, 201.

Kokpol, O. & Chaonar, S. (2008). **Decoding Award Prapokklao ‘50.** King Prajadhipok’s Institute.